

Kazimierz Dullak

"Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego", Jacek Nowak, Poznań 2004 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 48/1-2, 272-276

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Jacek Nowak SAC, *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*, Pallottinum, Poznań 2004, ss. 132

Obowiązujący w Kościele powszechnym *Kodeks Prawa Kanonicznego* nie pretenduje do zbioru prawa *stricto* liturgicznego, choć zawiera w różnych miejscach normy dotyczące, szeroko rozumianego, życia liturgicznego. Mniejsza ilość przepisów liturgicznych w stosunku do *Kodeksu z 1917 r.* nie oznacza jednak, iż w aktualnym zbiorze prawa kościelnego pojawiły się braki prawne dotyczące tej tak ważnej dziedziny życia Kościoła. Księga IV KPK, która poświęcona jest posłudze uświęcania w Kościele, czyli sakramentom i innym aktom kultu Bożego, stanowi najbardziej skompensowaną część prawa liturgicznego, ale nie tworzy osobnego systemu prawnego, gdyż jak mówi sam Prawodawca: „Kodeks zazwyczaj nie określa obrzędów, jakie należy zachować w sprawowaniu czynności liturgicznych” (kan. 2). W dalszej sekwencji cytowanego kanonu pojawia się stwierdzenie, że kodeksowe przepisy liturgiczne mają charakter nadrzędny w stosunku do pozostałych przepisów liturgicznych i utraciły swoją moc, jeśli są sprzeczne z przepisami Kodeksu. Przepisy liturgiczne Kościoła pozakodeksowe, znajdujące się głównie w księgach liturgicznych i różnych dokumentach Stolicy Apostolskiej, a także w dokumentach prawodawców partykularnych, mają na celu uszczegółowienie norm związanych ze sprawowaniem liturgii.

Przez prawo liturgiczne, nie wchodząc w szczegóły, należy rozumieć zespół norm regulujących obrzędy, jakie należy zachować przy sprawowaniu czynności liturgicznych. Prawo liturgiczne chroni to, co w liturgii jest niezienne, a jednocześnie jest gwarancją, że do części zmiennych liturgii nie wkroczą elementy, które nie odpowiadają wewnętrznej naturze liturgii. Ponadto rolą prawa liturgicznego jest odnowienie tekstów i obrzędów, celem jaśniejszego wyrażania i urzeczywistniania świętych tajemnic, a to w konsekwencji ma prowadzić do tego, by wierni łatwiej mogli je zrozumieć i uczestniczyć w nich w sposób pełny, czynny i owocny.

Z powyższych sugestii wynika, że we wspólnocie Kościoła funkcjonują przepisy kanoniczne i przepisy liturgiczne. Uchwycenie jednak kryterium ich rozróżnienia jest skomplikowane. E. Sztafrowski, a za nim inni kanoniści spodziewali się, że sprawę rozstrzygnie kodeks liturgiczny, ale niestety nie został on dotychczas opracowany. Pojawienie się jednak na rynku wydawniczym pozycji skupiających dokumenty liturgiczne (np. *Dokumenty duszpastersko – liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993*, Lublin 1994) są bardzo pożądane i pożyteczne.

Książka ks. Jacka Nowaka SAC – członka Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, wykładowcy liturgiki i redaktora *Biuletynu liturgicznego*, stanowi wspaniałą przyczynę do dalszych prac w dziele kompilowania zbioru prawa liturgicznego. Autor już w podtytule jasno określa, iż owoc jego pra-

cy naukowej, jest zaledwie *Zarysem prawodawstwa liturgicznego*. Natomiast pierwsza część tytułu staje się coraz bardziej wyrazista poprzez wyjaśnienie, iż wymiar prawa w Kościele a przez to i w liturgii, jest niezbędny, gdyż bez niego staje się niemożliwe rozumienie Kościoła założonego przez Chrystusa. A *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* mówi: „Podobało się Bogu uświęcić i zbawić ludzi nie pojedynczo, z wyłączeniem wszystkich wzajemnych powiązań, lecz ustanowić ich jako lud, który uznał by Go w prawdzie i Jemu święcie służyć” (n. 9).

Publikacja składa się z dziesięciu rozdziałów, które mają różnorodny charakter. Jedne z pośród nich stanowią teologiczne i prawnicze zaplecze rozumienia norm liturgicznych (roz. I, VII-X), a inne są prezentacją dokumentów wydawanych przez odpowiednią władzę z uwzględnieniem kontekstu historycznego (roz. II-VI). Autor w pierwszym rozdziale *Korelacje ducha i litery w liturgii* (s. 19-28) usiłuje zachęcić czytelników do spojrzenia na liturgię poprzez pryzmat teologiczny, czyni to przybliżając naturę liturgii i usiłując ją zdefiniować (1). Następnie przybliża określenie prawa w Kościele (2) wychodząc od słów Jana Pawła II zawartych w *Konstytucji apostołskiej Sacra disciplinae*. Dalej rozważanie skierowane jest na wyjaśnienie teologii prawa liturgicznego (3), ukazując zależność *lex orandi* od *lex credendi*. O ile konkretny człowiek odpowiedzialny za liturgię w danej wspólnotce nie posiada dostatecznej znajomości teologii, co następnie przyjmie konkretne formy świadczące o ignorancji prawa liturgicznego, wówczas pojawia się tworzenie „własnej” liturgii (4).

Po przybliżonych w ten sposób podstawowych pojęciach dotyczących liturgii, autor w drugim rozdziale prezentuje *Historię prawodawstwa liturgicznego* (s. 29-46). Na tych kilkunastu stronach ks. Nowak nie ukazuje szczegółów minionych epok, ale zadaniem teje historii jest przedstawienie w zarysie istotnych trendów prawodawczych w poszczególnych wiekach. Chrystus znosi przepisy Starego Testamentu i wprowadza nowy kult, zaś apostołowie precyzując formy kultu tworzyli jedność wśród chrześcijan (1). Rozszerzający się Kościół w trudach prześladowań w II-IVw. charakteryzował się, w dziedzinie nas interesującej, improwizacją (2). Zaś kolejne cztery wieki to okres kodyfikacji liturgii (3). Po Edykcie Mediolańskim prawo liturgiczne stawało się coraz ważniejsze. Zwoływane synody partykularne przyczyniały się do wydawania norm następnie aprobowanych przez władze zwierzchnie Kościoła. Kolejny okres historii Kościoła (VIII-XVw.) Autor nazwał „unifikacją liturgii” (4). Przyczyną było życie rozwiązłe i nadużywanie dóbr Kościoła przez duchownych, którzy tym samym ignorowali sposób prawidłowego celebrowania liturgii. *Nowe* w życiu Kościoła idzie z Soborem Trydenckim, który rozpoczyna w historii liturgii okres robrycystyki (XVI-XXw.) (5). W tym okresie pojawia się też Kongregacja świętych Obrzędów, a następnie pierwsza kodyfikacja prawa kanonicznego z 1917 r., która staje się źródłem dla prawodawstwa liturgicznego. Ten okres kończy

encykliką *Mediator Dei* papież Pius XII. Podał on nowe pojęcie liturgii i wskazał na jej naturę, a tym samym rozpoczęła się reforma liturgii.

W trzecim rozdziale zatytułowanym *Dzieło Soboru Watykańskiego II* (s. 47-53) ks. Profesor ukazuje w dwóch podrozdziałach, dzieło odnowy liturgicznej, polegające na oczyszczeniu i odkryciu na nowo zasadniczych podstaw ewangelicznych i eklezjalnych w kontekście współczesnego człowieka (1). Kontekst doktrynalny został osnuty wokół: eklezjologii, antropologii i liturgii, zaś podstawowe kryteria odnowy osadzono wokół: instrukcji liturgicznych, odnowy pojętej jako sięganie do źródła jakim jest Pismo święte, oraz dostosowanie form liturgicznych do mentalności i tradycji różnych wspólnot (2). Szczególnie bogata w treść i nadająca natchnienia i kierunek modyfikacjom liturgicznym jest *Konstytucja o liturgii*.

Przedmiot rozdziału czwartego stanowią omówienia *Posoborowych dokumentów legislacyjnych* (s. 55-64). Już od 4.12.1963 r. po ogłoszeniu KL były wydawane instrukcje wyjaśniające poszczególne artykuły najważniejszego dokumentu soborowego o liturgii. Autorzy dokumentów posoborowych (papież lub kongregacje) podają również konkretne wskazania, w jaki sposób soborowa myśl winna uzyskać swój wyraz w celebracji liturgicznej. Pośród nich są dwa *motu propria* Pawła VI (z dn. 25.01.1964 r.; i z 14.02.1969 r.), oraz dokumenty kongregacji: jeden *list okólny* z dn. 16.01.1988 r., a także *instrukcje* z dn. 26.09.1964 r.; 5.03.1967 r.; 4.05.1967 r.; 25.05.1967 r.; 29.05.1969 r.; 20.10.1969 r.; 5.09.1970 r.; 25.01.1994 r.; 15.08.1997 r. oraz z dn. 28.03.2001 r.

Świadomie w poprzednim rozdziale pominięto ważny dla prawa dokument, chronologicznie mieszczący się w omawianym czasookresie, jakim jest *Kodeks Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*. Temu obszernemu zbiorowi poświęcono rozdział piąty (s. 65-82). Autor jako liturgista, z całego zbioru prawa stara się wyłonić te normy, które regulują kwestie nas interesujące. Zawarte są one w księdze II, III i IV. Te księgi kolejno omawiają lud Boży (1), nauczycielskie zadania Kościoła (2) i uświęcające zadania Kościoła (3). Na końcu Piszący podejmuje własną próbę refleksji nad obszernymi tekstami kodeksowymi (4). Odnajduje w KPK ducha współczesnego myślenia w Kościele określonego poprzez reformę liturgiczną i charakteryzująca się aspektem pastoralno – duchowym *Vaticanum II*.

Analogicznym do roz. V, jest rozdział VI – *Prawodawstwo liturgiczne w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 roku* (s. 83-98). W odpowiedzi na sugestię soboru watykańskiego Kościoły Wschodnie mają powracać do tradycji przodków by w ten sposób z nową mocą wypełniały powierzone sobie zadania (DKW 6; 1). Ks. Nowak prezentuje poszczególne tytuły kodeksowe, które odnoszą się do kwestii liturgicznych. Dotyka następujących zagadnień: chrześcijaństwo – prawa i obowiązki (1); Kościoły *sui iuris* i obrządki (2); kościoły patriarchalne, metropolitarne oraz eparchie i biskupi (3); duchowni (4); świeccy (5); mnisi i inni zakonnicy oraz

członkowie innych instytutów życia konsekrowanego (6); ewangelizacja narodów (7); nauczanie (8) oraz kult Boży (9). Mimo licznych podrozdziałów KKKW zasadniczo nie zawiera prawodawstwa liturgicznego. Mimo to, znajdują się tutaj kanony odnoszące się do liturgii.

Kolejne rozdziały już nie prezentują poszczególnych dokumentów Kościoła związanych z prawem liturgicznym, ale podobnie jak roz. I, są „zapleczem” wskazującym na kompetentną władzę stanowiącą przepisy liturgiczne (roz. VII), wskazującym zasady interpretacji tekstów prawa liturgicznego (roz. VIII), oraz omawiającym prawo zwyczajowe (roz. IX). Autor, za 22 numerem *Konstytucji o liturgii* wylicza gremia będące kompetentną władzą do stanowienia norm liturgicznych: Stolica Apostolska, biskupi w odniesieniu do swojej diecezji oraz konferencje biskupów i kapłani (1). Każdej z tych osób prawnych Ks. Nowak przypisuje zakres władzy na polu liturgicznym, czyniąc to w oparciu o wspomnianą konstytucję. W dalszym części rozdziału siódmego wyjaśniono pojęcie, rodzaje i znaczenie rubryk (tekstów sporządzonych w kolorze czerwonym) znajdujących się w księgach liturgicznych (s. 99-104).

Język prawa nie zawsze jest zrozumiały gdyby posługiwać się nim w potocznej mowie, gdyż prawo posługuje się językiem normatywnym. W celu właściwego rozumienia przepisów i umiejętnego ich interpretowania, należy zapoznać się z zasadami interpretacji. Tym zasadam poświęcony jest rozdział ósmy (s. 105-110). Interpretator chcąc przeprowadzić prawidłową analizę tekstu winien znać reguły i kryteria hermeneutyki prawnej oraz poznać rzeczywistość życia prawnego, do którego prawo odnosi się. W opracowaniu Autor wylicza reguły pomocnicze (1), rozróżnienie interpretacji ścisłej i szerokiej (2), omawia lukę prawną (3), słuszność kanoniczną (4) oraz wyjaśnia znaczenie epikieii (5). Wszystkie te pojęcia są zaczerpnięte z norm ogólnych, choć w tekście nie ma odniesień do poszczególnych kanonów mówiących o tychże zasadach.

Śledząc konsekwentnie dalsze zapisy kodeksowe i analogicznie kolejny rozdział omawianej publikacji (roz. IX), znajdujemy przybliżenie prawa zwyczajowego (s. 111-116). Wychodząc od wyjaśnienia samego pojęcia (1), poprzez zaprezentowanie podziałów prawa zwyczajowego (2), Autor prezentuje uwarunkowania powstania prawa zwyczajowego (3), oraz jego odwołanie (4).

Ostatni, dziesiąty rozdział zatytułowany *Inkulturacja liturgii* (s. 117-124) ukazuje wzajemne przenikanie kultury w liturgię i liturgii w kulturze. Ks. Nowak prezentuje najpierw podstawy teologiczne tejże transformacji (1), następnie obrazuje ją na przykładzie dogmatu dot. unii hipostatycznej (2), aż wreszcie mowa jest o inkulturacji w prawodawstwie (3).

Powyższe rozdziały poprzedzone są wykazem skrótów (s. 7), bibliografią podzieloną na siedem pozycji (patrystyka, wypowiedzi papieży, dokumenty Kościoła,

historia, teologia, prawo i inne) (s. 9-14), oraz wstępem (s. 15-17). Zaś całość zamyka zakończenie (s. 125-126) i spis treści.

Celem studium przeprowadzonego przez ks. J. Nowaka SAC było ukazanie prawodawstwa liturgicznego, które służy Kościołowi i rozwojowi duchowemu wiernych. Autor próbuje z dużą wnikliwością wykazać, iż założenie teologiczne *Vaticanum II* wprowadziło „nowego ducha” w przepisy liturgiczne. Posoborowa legislacja liturgiczna nie jest już rubrycyzmem, lecz tworzeniem norm, które zakładają teologiczne przygotowanie zarówno duchownych jak i świeckich. Tym samym, obecnie obowiązujące przepisy liturgiczne stawiają na duchowo – intelektualne podejście do prawodawstwa liturgicznego, które może stawać się szansą rozwoju wewnętrznego społecznego chrześcijaństwa.

Zaprezentowana książka jest ogromną pomocą dla wszystkich którzy włączają się w dyskusję nad przeżywaną liturgią, a jednocześnie daje ona podstawę do zabrania głosu w debatach nad kierunkiem stanowienia prawa na różnych forach naukowych. Pojawiające się wciąż nowe sugestie np. dotyczące celebracji Eucharystii, stają się bardziej zrozumiałe i zasadne, właśnie po lekturze książki Ks. Nowaka.

Ks. Kazimierz Dullak

Wolfgang Däubler, *Testament. Erbvertrag. Schenkung*, München 2004, ss. 284

Od kilku lat wzbogacając dorobek niemieckiego prawa spadkowego prace poświęcone najważniejszym instrumentom skutecznego zabezpieczenia na wypadek śmierci, takim jak: testament, umowa o dziedziczeniu, darowizna (*Testament, Erbvertrag, Schenkung*). Zagadnienie to, posiadające w Niemczech bogatą literaturę, nie przestaje być przedmiotem ciągłej dyskusji i kolejnych, pojawiających się na rynku wydawniczym nowych opracowań. Wydaje się, że motywy zainteresowania tematem określa już we wstępie sam autor omawianego opracowania – prof. dr Wolfgang Däubler, wykładowca prawa cywilnego, gospodarczego i prawa pracy na Uniwersytecie w Bremie. Autor zaznacza, iż poruszana problematyka funkcjonujących w niemieckim prawie spadkowym form zabezpieczenia na wypadek śmierci, odnosi się do różnych możliwości praktycznego decydowania o losie własnego majątku w przyszłości. To ujęcie praktyczne wynika, jak określa autor, z dostrzegania „nieaktywności” osób, które pozostawiają po śmierci jakiś majątek i nie sporządzają testamentu. Przyczyn takiego stanu rzeczy, jak podkreśla autor, można się jedynie domyślać. Dla wielu ludzi własna śmierć jest tematem tabu, którego nie chcą oni poruszać. Sporządzenie testamentu byłoby w ich odczuciu swoistym zakończe-